

TOM DECORTE ^a

‘Voor de overlevenden’

*Ervaringen en beproevingen van slachtoffers van seksueel misbruik in de Katholieke Kerk**

ABSTRACT

The purpose of this article is to describe the state of the art in the international scientific research on victims of sexual abuse by catholic priests. The central theme is not the prevalence (or quantitative incidence) of such sexual abusive behavior, but we focus on the socio-demographic and other characteristics of victims and their families, their relationship with the clerical sex offender and the various impediments to disclosure of these crimes. Another research question in this article relates to whether and how this type of sexual abuse may have other, unique or extra painful consequences for the victim: not only physical, psychological, sexual and emotional problems are discussed, but the article also describes the religious, spiritual and existential trauma's caused by clergy sexual abuse. Finally, secondary victimization as a consequence of the reactions by the catholic church officials is discussed. The article is based on a review of (mostly Anglo-American) international literature; there is almost no scientific data on the phenomenon in Belgium. On the basis of this review the author points out a number of blind spots in scientific knowledge, and describes a few relevant directions for future research.

Key words: sexual abuse – catholic priests – victimization – victim characteristics – reporting behaviour – consequences

Kernwoorden: seksueel misbruik– katholieke priesters– slachtofferschap– slachtofferkenmerken – meldingsgedrag– gevolgen

Panopticon, 33 (1), 24-42
© 2012 MAKLU | ISSN 0771-1409 | JAN. 2012

- ^a Hoofddocent, Instituut voor Sociaal Drugsonderzoek (ISD), Vakgroep Strafrecht en Criminologie, Universiteit Gent (corresp.: tom.decorte@ugent.be).
- * De auteur betuigt zijn oprechte dank aan Lise Claes, voor de onmisbare ondersteuning bij het onderzoekswerk voor deze bijdrage.

1. INLEIDING

Seksueel misbruik door leden van de katholieke kerk komt in veel landen voor. In bepaalde gebieden – bijv. in de Verenigde Staten, Ierland en Nederland, en recentelijk ook in België – zijn fel gemediatiseerde schandalen uitgebroken. Terwijl seksueel misbruik al een poos en vanuit diverse disciplines is bestudeerd, staat het wetenschappelijke onderzoek naar de specificiteit van gelijkaardig misbruik binnen de katholieke kerk (en andere religieuze organisaties) in België nog nergens.

Het doel van deze bijdrage is de huidige stand van zaken te schetsen in het internationale wetenschappelijke onderzoek naar slachtofferschap van seksueel misbruik binnen de katholieke kerk. We concentreren ons daarbij niet op de prevalentie van deze feiten

(de kwantitatieve incidentie): deze vormen het voorwerp van een andere bijdrage in dit themanummer (zie AERSTEN & DE RANTER, 2012). Het centrale thema van onze bijdrage betreft de (sociodemografische en andere) kenmerken van slachtoffers, hun relatie met de dader en hun meldingsgedrag. Een andere onderzoeksvraag in onze bijdrage betreft de vraag of en in welke mate dit type van seksueel misbruik andere, unieke of extra pijnlijke gevolgen voor het slachtoffer heeft. De focus van dit artikel is bijgevolg niet de strafrechtelijke en andere definities van seksueel misbruik, de kenmerken en gedragspatronen van de daders, de reacties vanuit strafrechtelijke hoek en de kerkelijke instanties, de beleidsmatige vraagstukken of de consequenties van dit alles voor preventie en hulpverlening. Desalniettemin raken we deze deelaspecten aan voor zover ze een weerslag hebben op de specifieke gevolgen van het seksueel misbruik voor de slachtoffers.

Om deze vragen te beantwoorden hebben we een literatuuronderzoek uitgevoerd. In de Belgische wetenschappelijke literatuur is het aantal publicaties omtrent deze specifieke vragen zo goed als onbestaande, maar in de Angelsaksische en Amerikaanse literatuur is over het onderwerp méér systematisch informatie verschenen. Daarmee is meteen één van de beperkingen van deze bijdrage aangegeven: of en in welke mate de bevindingen in de Anglo-Amerikaanse literatuur zomaar mogen worden getransponeerd naar de Europese, en meer in het bijzonder de Belgische context, blijft – bij gebrek aan Belgisch onderzoek – onduidelijk. Het leeuwendeel van de wetenschappelijke literatuur heeft overigens betrekking op seksueel misbruik binnen de rooms-katholieke kerk; literatuur over seksueel misbruik binnen andere religieuze organisaties is bijzonder schaars.

De wetenschappelijke kennis met betrekking tot de fysieke, psychologische, emotionele en sociale gevolgen van intrafamiliaal en extrafamiliaal seksueel misbruik is heden ten dage robuust, want met ontelbare publicaties gedocumenteerd. In deze bijdrage maken we van onderzoek naar seksueel misbruik in het algemeen slechts zijdelings gebruik. Dat doen we – dat is zo rond als een o – níét omdat we de gevolgen van seksueel misbruik an sich onderschatten of minder belangwekkend achten, maar ter wille van de afbakening van deze bijdrage. We refereren bijgevolg enkel naar bevindingen uit onderzoek naar seksueel misbruik in het algemeen voor zover deze rechtstreeks met specifieke aspecten van seksueel misbruik binnen de katholieke kerk, of de bijzondere gevolgen daarvan voor het slachtoffer, in verband kunnen worden gebracht.

Op basis van de uitkomsten van ons literatuuronderzoek besluiten we deze bijdrage met de vaststelling van een aantal lacunes in de wetenschappelijke kennis. We geven tevens enkele relevante richtingen voor toekomstig onderzoek aan.

2. KENMERKEN VAN SLACHTOFFERS

2.1. Leeftijd en geslacht

HAYWOOD *et al.* (1996a) vergeleken o.m. de kenmerken van slachtoffers van incestplegers en niet-kerkelijke kindermisbruikers met kerkelijke misbruikers.¹ Zij stelden een aantal significante verschillen tussen deze groepen vast. De slachtoffers van geestelijken waren doorgaans ouder (de mediaan bedroeg 14 jaar, 63% van de slachtoffers was tussen 14 en 17 jaar oud), terwijl incestplegers en niet-kerkelijke misbruikers jongere slachtoffers

¹ De steekproef omvatte 45 niet-kerkelijke kindermisbruikers, 24 clericale kindermisbruikers, en twee controlegroepen met 'normale' onderzoekssubjecten: 40 niet-kerkelijke respondenten en 48 geestelijken. De daders van kindermisbruik werden gerekruteerd tijdens forensische psychologische evaluatieprocedures bij de Isaac Ray Center Sexual Behaviors Clinic in Chicago (VS). De exacte onderzoeksperiode wordt niet vermeld (HAYWOOD *et al.*, 1996).

selecteerden (met een mediaan van respectievelijk 4 en 8 jaar oud). In haar vergelijking van 29 mannen die door een katholieke priester werden misbruikt en 20 mannen door een leek aangerand besluit ook Shea (2008) dat de eerste groep doorgaans ouder is op het moment van het eerste incident.²

Een ander opvallend verschil betreft het geslacht van de slachtoffers: in de studie van HAYWOOD *et al.* (1996a) vergreep 77% van de kerkelijke misbruikers zich aan *jongens*, terwijl dat 'slechts' 50% bij niet-kerkelijke daders en 38% bij incestplegers bedroeg (HAYWOOD *et al.*, 1996a). DISCH en AVERY (2001) compileerden gegevens over slachtoffers van seksueel misbruik door geestelijken en door medische en psychiatrische professionelen. Zij stelden vast dat een groter aantal mannelijke slachtoffers door geestelijken werd misbruikt (26,3%) in vergelijking met geneesheren (9,5%) en professionelen uit de geestelijke gezondheidszorg (6,7%). In de studie van 4.392 aanklachten tegen katholieke priesters in de VS door het John Jay College of Criminal Justice (2004) bleek 70,6% alleen op mannelijke slachtoffers betrekking te hebben.

Ook andere onderzoekers voeren aan dat het in de meeste gevallen van seksueel misbruik door priesters om mannelijke slachtoffers gaat (ROSETTI, 1995B; TERRY, 2008; SMITH *et al.*, 2008). De verklaring die onderzoekers daarvoor het vaakst naar voor schuiven, is de hypothese dat zgn. 'dienaren gods' minder met heel jonge kinderen en/of meisjes in aanraking komen, in vergelijking met andere zedendelinquenten (meisjes mochten lange tijd geen misdienaar zijn, bijvoorbeeld), maar de wetenschappelijke bewijsvoering daarvoor ontbreekt (voorlopig nog) (HAYWOOD *et al.*, 1996a; van Wormer & Berns, 2004). Geestelijke daders verklaren hun voorkeur voor mannelijke slachtoffers op uiteenlopende manieren: hun toegang tot tienerjongens, ongemakkelijke gevoelens bij vrouwen en angst voor een zwangerschap (BRYANT, 1999).

De overgrote meerderheid van de beschikbare studies komt tot de vaststelling dat het merendeel van de priesters dat zich aan kinderen vergrijpt, eerder adolescente jongens uitkiest dan prepuberale kinderen of meisjes (CONNORS, 1994; GOODSTEIN, 2003; JENKINS, 2001; PLANTE, 1999; ROSETTI, 1995B; ISELY, 1997). De data suggereren dus dat de idee dat misbruikende priesters vooral op erg jonge 'koorknaapjes' jagen, een mythe is. De meeste onderzoekers zijn het erover eens dat de homogene wijze waarop seksueel misbruikende priesters in de media worden geportretteerd, niet overeenstemt met de heterogeniteit inzake profielen, persoonlijkheidsstructuren en patronen van misbruik die men onder zulke priesters aantreft (MERCADO *et al.*, 2008). *Pedofielen* (individuen die zich seksueel aangetrokken voelen tot prepuberale kinderen jonger dan 13 jaar) onder katholieke priesters zijn eerder zeldzaam; *efebofielen* (individuen die zich seksueel aangetrokken weten tot postpuberale kinderen of adolescenten in de leeftijdscategorie 14 tot 18 jaar) komen vaker voor (PLANTE, 2003; MCGLONE, 2003). Efebofielen maken doorgaans opvallend minder slachtoffers en lijken minder gefixeerd dan pedofielen (FEIERMAN, 1990). CARTOR *et al.* (2008) stelden vast dat efebofielen – in vergelijking met pedofielen – op een jongere leeftijd hun eerste feiten plegen, een langere geschiedenis van misbruik vertonen, hun slachtoffers vaker op verplaatsing en minder vaak bij hen thuis aanranden, en minder overgaan tot (vaginale of anale) penetratie.³

² SHEA (2008) stuurde een oproep voor deelname aan haar onderzoek naar alle regionale afdelingen van het Survivor Network of those Abused by Priests (SNAP), zoals vermeld op de SNAP website, en naar alle therapeuten die op de website 'Male Survivor' vermeld staan. Deelnemers kregen verschillende vragenlijsten voorgeschoteld: de Learned Helplessness Scale (LHS), de Beck Depression Inventory-II (BDI-II), de Posttraumatic Stress Disorder Checklist (PCL-S) en de Santa Clara Strength of Religious Faith Scale (SCSORF).

³ De data van deze studie werden verzameld in de loop van de nationale studie naar de omvang en de aard van seksueel misbruik in de katholieke kerk in de Verenigde Staten door het John Jay College of Criminal Justice (2004).

2.2. Kenmerken van het gezin van het slachtoffer

Verschillende onderzoeken stippen aan dat veel slachtoffers uit *slecht functionerende gezinnen* afkomstig zijn, d.w.z. gezinnen met een afwezige vader, met één of twee ‘afstandelijke’ ouders, of met een voorgeschiedenis van fysiek en seksueel geweld, enz. (PONTON & GOLDSTEIN, 2004). In hun interviews met 9 vrouwelijke slachtoffers stellen VAN WORMER en BERNS (2004) vast dat al deze respondenten hun vader op een erg jonge leeftijd verloren, of van hun vader emotioneel vervreemd raakten. De auteurs gissen dat de relatie met een vaderlijke figuur in de hoedanigheid van een priester tegemoet kwam aan een hiaat in hun leven. In de literatuur suggereert men dikwijls dat daders van seksueel misbruik hun slachtoffers selecteren: ze richten zich op passieve, rustige, eenzame of teruggetrokken kinderen, behoeftig naar affectie, en vaak afkomstig uit eenoudergezinnen of gebroken gezinnen (PAINE & HAINES, 2002; HODSON & SKEEN, 1987). Ook slachtoffers zelf omschrijven zich vaak als stille jongeren die verlangden naar wat aandacht (FATER & MULLANEY, 2000).

VAN WORMER en BERNS (2004) interviewden 9 vrouwelijke slachtoffers van seksueel misbruik door een geestelijke, en stelden vast dat verschillende respondenten al op jongere leeftijd het slachtoffer werden van seksueel grensoverschrijdend gedrag.⁴ Eerder misbruik maakt slachtoffers extra kwetsbaar voor later misbruik door anderen (in dit geval priesters). Anderzijds vertellen veel slachtoffers dat ze uit ‘warme en hechte gezinnen’ komen, wat rechtstreeks ingaat tegen de stereotype idee dat priesters ongelukkige kinderen uit gebroken gezinnen uitzoeken, of dat de afwezigheid van liefhebbende vaderfiguren vaak de aanleiding vormt voor intieme relaties tussen het slachtoffer en de priester (PONTON & GOLDSTEIN, 2004).

De meeste slachtoffers van misbruik door de katholieke clerus komen uit *gelovige gezinnen* (DOYLE, 2006). Vaak zijn ze actief betrokken in de werking van de institutionele kerk. Paradoxaal genoeg, is het precies de religiositeit van gezinnen en individuen die hen extra kwetsbaar maakt (VAN WORMER & BERNS, 2004). Ze zijn actief in kerkelijke zaken en rituelen, en staan daarom veel dichterbij priesters, in vergelijking met minder gelovige mensen. Zulke gezinnen koesteren doorgaans de idee dat priesters verheven en superieure personages zijn, helemaal toegeëigend en in die zin stelt DOYLE (2009) dat gezinnen vaak mee de gelegenheid tot seksueel misbruik hebben gecreëerd. Dat zoon- of dochterlief bijzondere aandacht krijgt van de pastoor, wordt als een eer beschouwd. Sommige ouders beschouwen die aandacht helemaal onverdacht. Ongewild hebben ze het misbruik in de hand gewerkt, omdat het logeerpartijtje of daguitstapje ze een goed idee toescheen (DOYLE, 2006). Omdat de priester de kerk vertegenwoordigt, en de kerk in een katholiek gezin religie (god) vertegenwoordigt, kan het kind of de adolescent die werd misbruikt, nergens terecht (VAN WORMER & BERNS, 2004).

2.3. De relatie tussen het slachtoffer en de priester

Bij seksueel misbruik door een geestelijke is altijd sprake van een machtsonevenwicht tussen hem en het slachtoffer. De macht van de pastorale rol van geestelijken hangt samen met *de gezagspositie* en de *vertrouwensband* (ROBISON, 2004; VAN WORMER & BERNS, 2004).

In het katholicisme bekleedt de priesterfiguur een belangrijke positie ten aanzien van alle gelovigen: hij vertegenwoordigt Jezus Christus (DOYLE, 2009) en beschikt over het gezag

⁴ De tweede auteur (Lois BERNS) – zelf een slachtoffer van seksueel misbruik door een geestelijke – interviewde acht vrouwen face-to-face en één vrouw via de telefoon. De vrouwen werden gerekruteerd op conferenties en workshops voor slachtoffers van seksueel misbruik door priesters. Alle deelnemers werden tweemaal geïnterviewd tussen 1998 en 2000.

om te vergeven. In de katholieke leer speelt vergiffenis van zonden en vergevingsgezindheid een centrale rol. Wanneer ze de eucharistie vieren, bidden gelovigen: 'Vergeef ons onze zonden, zoals ook wij vergeven aan onze zondaren'. Het begrip 'vergeven' is een persoonlijk en spiritueel concept, en het is de priester die de gelovigen vergeeft, in naam van God. Dat element verleent de geestelijke een unieke gezagspositie (WHITE & TERRY, 2008). Gelovigen gaan ervan uit dat priesters de rechtstreekse verbinding zijn tussen de aardse mensen en het goddelijke wezen, en dat zij een soort van 'inside'-communicatie met het goddelijke hebben (DOYLE, 2009). Slachtoffers rapporteren bijgevolg vaak dat ze initieel aangetrokken waren door het charisma van de priester, en de toekomstige dader als een soort rolmodel zagen (FATER & MULLANEY, 2000).

Tegelijkertijd bestaat er een belangrijke vertrouwensband tussen de priester en zijn gelovigen. Historisch gezien, zijn geestelijken leidersfiguren in de samenleving geweest: hen werd de leiding van scholen, ziekenhuizen, weeshuizen etc. toevertrouwd. Ze vertegenwoordigen een organisatie die, door de aard van haar werk, relaties van afhankelijkheid, vertrouwelijkheid en vertrouwen uitbouwt (ROSSETTI, 1995).

In een geval van seksueel misbruik in de katholieke kerk heeft de geestelijke meestal een vriendschappelijke of vertrouwelijke relatie met het slachtoffer, en veelal ook met de onmiddellijke familie (SMITH *et al.*, 2008). Er bestaat behoorlijk wat literatuur over de technieken van de dader om een vertrouwensband met het slachtoffer op te bouwen. Het zgn. 'grooming'-proces, waarbij hij zijn slachtoffer bewust isoleert en op het misbruik voorbereidt, omvat vele strategieën: het geven en onttrekken van allerlei beloningen (aandacht, materiële goederen en privileges), het verkeerdelijk voorstellen van de maatschappelijke norm en de gangbare moraal, én van de feiten, de spelletjes, het bezorgen van drugs of alcohol, de externalisering van de verantwoordelijkheid naar het slachtoffer, enz.) (WHITE & TERRY, 2008). Het misbruik zelf is vaak een gradueel proces van opeenvolgende ongepaste opmerkingen en almaar ongepaster aanrakingen en gedragingen, zodat het misbruik al lang bezig is vooraleer het slachtoffer de situatie herkent als seksueel en ongepast (Paine & Haines, 2002; CRISMA *et al.*, 2004; van WORMER & BERNS, 2004). Volgens FARRELL en TAYLOR (2000) gebruiken geestelijken dikwijls nog een bijkomende *grooming*-techniek: spirituele manipulatie, waarbij ze God gebruiken als een emotionele strategie.

3. MELDINGSGEDRAG VAN SLACHTOFFERS IN HET ALGEMEEN: TAL VAN INHIBERENDE FACTOREN

Veel slachtoffers van seksueel misbruik vinden het moeilijk om over hun ervaringen te praten. Vaak stellen ze de onthulling van hun geheim uit, sommigen zelfs vele jaren (PAINE & HANSEN, 2002). Anderen ontkennen zelfs dat ze misbruikt werden, niettegenstaande onbetwistbaar bewijs. In de literatuur omtrent seksueel misbruik in het algemeen worden allerlei factoren genoemd die aangifte van het misbruik belemmeren: de leeftijd en het geslacht van het slachtoffer, cognitieve beperkingen en ontwikkelingsproblemen, gevoelens van verantwoordelijkheid, schuld en schaamte, posttraumatische stress, de relatie met de dader (een bekende dader, een 'familiale' relatie met de dader, loyauteitsgevoelens), kenmerken van het misbruik (de leeftijd waarop het begon; de ernst en de frequentie van het misbruik, al dan niet met penetratie), de overtuigingen van de familieleden, bedreigingen aan het adres van het slachtoffer (en bijgevolg bezorgdheid om de eigen veiligheid), de kwaliteit van de ouder-kindrelatie, de angst voor de impact van de onthulling op de familie, de angst om door familie of vrienden niet geloofd of gesteund te worden, enz. (JENSEN *et al.*, 2005; PRIEBE & SVEDIN, 2008; GROSZ *et al.*, 2000; HERSHKOWITZ *et al.*, 2007; CRISMA *et al.*, 2004; SMITH *et al.*, 2008).

In hun omvattende literatuurstudie van onderzoek naar meldingsgedrag van slachtoffers van seksueel misbruik, citeren PAINE en HANSEN (2002) verschillende studies die suggereren dat kinderen sowieso niet graag over hun geslachtsdelen en opdringerige gedragingen van anderen praten. Bovendien hebben allerlei experimenten gesuggereerd dat kinderen vaak niet geneigd zijn om fouten en misdragingen van volwassenen te onthullen (PAINE & HANSEN, 2002).

Verschillende onderzoekers argumenteren dat jongens in vergelijking met meisjes veel minder geneigd zijn om te onthullen dat ze seksueel misbruikt zijn (PRIEBE & SVEDIN, 2008; SHEA, 2008; PAINE & HANSEN, 2002). Ze worstelen met hun seksuele identiteit en met het stigma rond homoseksualiteit: ze zijn bang om zelf als homoseksueel te worden aangezien, ze denken dat ze – omdat ze door een man werden misbruikt – zelf homoseksueel zullen worden (SHEA, 2008; ROMANO & DE LUCA, 2001). Jongens in een mannelijke schoolcontext zijn nog minder geneigd om zich als slachtoffer te outen (PRIEBE & SVEDIN, 2008). Hoe ouder ze zijn, hoe minder ze neigen voor hun slachtofferschap uit te komen. Jongens wordt immers geleerd geen twijfels, zwakheden of angsten te vertonen (PAINE & HANSEN, 2002; HERSHKOWITZ *et al.*, 2007). Hulp zoeken staat niet masculien (ROMANO & DE LUCA, 2001). Andere onderzoekers argumenteren dat jongens zich – vergeleken bij meisjes – doorgaans vaker met onafhankelijke en ongesuperviseerde activiteiten mogen inlaten. Bijgevolg zijn ze minder geneigd om seksueel misbruik te rapporteren, omdat ze bang zijn hun onafhankelijkheid en vrijheid te verliezen (ROMANO & DE LUCA, 2001). HOLMES *et al.* (1997) wijzen erop dat het feit dat mannen vaak op een duidelijk zichtbare fysiologische manier reageren (bijv. met een erectie of ejaculatie), kan bijdragen tot de perceptie van het misbruik als iets dat zij hebben gewild en aangemoedigd, de zgn. ‘myth of complicity’. Mannen zullen daarom ook minder makkelijk hun jeugdige seksuele activiteiten als misbruik benoemen (ROMA & DE LUCA, 2001).

Jongens die door een vrouw seksueel werden misbruikt, worden geconfronteerd met maatschappelijke normen die seksuele relaties en fantasieën m.b.t. “oudere vrouwen en jonge jongens” bevestigen en zelfs verheerlijken.

Wetenschappelijk onderzoek suggereert verder ook dat kinderen met beperkte vaardigheden, leermoeilijkheden en gedragsstoornissen of een (visuele, auditieve, verstandelijke) handicap vaker het slachtoffer van seksueel misbruik zijn. Gelijktijdig zijn zij minder geneigd om het misbruik te melden, omdat ze niet makkelijk communiceren, omdat ze omwille van hun handicap fysiek en sociaal geïsoleerd zijn, omdat ze afhankelijker zijn van hulp, en omdat ze toch niet snel als een geloofwaardige bron worden beschouwd (PAINE & HANSEN, 2002).

Slachtoffers die behoren tot etnisch-culturele minderheden, hebben vaak te maken met extra drempels om met seksueel misbruik naar buiten te komen. Culturele factoren hebben te maken met taalbarrières, maatschappelijke isolatie, bezorgdheden met betrekking tot hun verblijfsstatus, racisme, en culturele ongevoeligheid van de bestaande diensten (PAINE & HANSEN, 2002). Kinderen die in een gemeenschap met collectivistische waarden werden opgevoed (i.t.t. gemeenschappen die meer individualistische waarden hanteren), zijn meer bezorgd over de negatieve impact van hun onthullingen op de familie (en zelfs hun voorouders) en dus minder geneigd om zich als slachtoffer te outen. Ook culturele attitudes omtrent maagdelijkheid-zuiverheid en stigmatisering van (de familie van) het slachtoffer kunnen rapportage negatief beïnvloeden (PAINE & HAINES, 2002).

Een bijkomende verhinderende factor voor het melden van seksueel misbruik in het algemeen is het feit dat slachtoffers bezorgd zijn om de impact van de onthulling op hun gezin en hun geliefden. Ze vrezen dat hun ouders of familieleden emotionele of psychologische schade oplopen. Kinderen zijn vaak bang dat hun onthullingen kunnen

leiden tot een echtscheiding, tot het uit elkaar halen van hun ouders, of tot de plaatsing van hun broers of zussen in een instelling (PAINE & HAINES, 2002). Ze willen hun ouders niet emotioneel of psychologisch belasten (GROSZ *et al.*, 2000). In sommige gevallen trekken slachtoffers hun beschuldigingen weer in als ze zien hoe hard de klap bij andere familieleden aankomt (HERSHKOWITZ *et al.*, 2007).

Algemeen neemt men aan dat de aangiftebereidheid van misbruik door kinderen, jongeren en volwassenen sterk beïnvloed wordt door de verwachte steun (CRISMA *et al.*, 2004). Slachtoffers die vermoeden dat hun ouders (of de anderen aan wie ze het misbruik zouden kunnen melden) hen niet op hun woord zullen geloven, of hen zouden straffen of dwingen om het misbruik te ontkennen, staan uiteraard niet te springen om hun ervaringen te onthullen (PAINE & HAINES, 2002; HERSHKOWITZ *et al.*, 2007). Veel daders maken van dat gegeven overigens dankbaar gebruik. Zij maken het slachtoffer wijs dat niemand hen zal geloven.

Sommige jongeren vertellen hun ouders niet dat ze seksueel misbruikt zijn, omdat ze vrezen niet meer te zullen mogen uitgaan en een deel van hun verworven autonomie te verliezen (CRISMA *et al.*, 2004). Voor jongens is dat des te meer het geval, omdat zij maatschappelijk gezien meer vrijheid genieten (ROMA & DE LUCA, 2001). HERSHKOWITZ *et al.* (2007) stelden overigens vast dat de inschattingen van kinderen en jongeren inzake de luisterbereidheid en de te verwachten steun van hun ouders vaak behoorlijk accuraat zijn.⁵

4. SLACHTOFFERS VAN SEKSUEEL MISBRUIK DOOR GEESTELIJKEN: NOG MINDER GENEIGD OM TE PRATEN

In het verleden hebben verschillende auteurs zich gewaagd aan schattingen omtrent het aantal slachtoffers van seksueel misbruik binnen de katholieke kerk (zie o.m. SIPES, 1990; LOFTUS & CAMARGO, 1993; JENKINS, 2001), maar deze zijn vaker niet dan wel gebaseerd op empirisch verifieerbare of veralgemeenbare gegevens. De meest bekende studie op dit terrein is ongetwijfeld de nationale studie naar de omvang en de aard van seksueel misbruik in de katholieke kerk door het John Jay College of Criminal Justice, op bestelling van de Amerikaanse bisschoppenconferentie. Uit dat rapport bleek dat de laatste 50 jaar – van 1950 tot 2002 – 4.392 priesters en dekenen van seksueel misbruik werden beschuldigd. Dat komt overeen met ongeveer 4% van alle priesters die in die tijdsspanne aan het werk waren. Zij maakten in totaal 10.667 minderjarige slachtoffers (JOHN JAY COLLEGE, 2004). De onderzoekers vermoeden dat er daarnaast meer dan 3.000 potentiële slachtoffers zijn die geen formele aanklacht hebben ingediend, maar van wie men redelijkerwijs mag veronderstellen dat ze ook het slachtoffer van misbruik werden (bijv. twee broers werden misbruikt, maar slechts één van hen diende klacht in) (TERRY, 2008).

Hoewel de Amerikaanse data aantonen dat de incidentie van misbruik tussen 1950 en 1980 almaar toenam, en na 1990 sterk afnam, moet worden opgemerkt dat de meeste van deze perversies vóór het jaar 2000 bij de publieke of kerkelijke autoriteiten niet bekend waren. Van 1950 tot 1985 bedroeg het totaal aantal feiten dat bij de katholieke overheden was gemeld, amper 810 (WHITE & TERRY, 2008). In 2008 beliep het aantal gerapporteerde feiten voor diezelfde periode méér dan 9.000 (SMITH *et al.*, 2008). Smith *et al.* (2008) illustreerden de grote vertraging tussen de feiten zelf en de rapportering ervan aan de hand van enkele sprekende cijfers (met betrekking tot de V.S.): 90% van de ongeveer 3.000

⁵ HERSHKOWITZ, LANES en LAMB (2007) interviewden in 2000 dertig vermeende slachtoffers (18 jongens en 12 meisjes) van seksueel misbruik en hun ouders (20 moeders en 10 vaders). De kinderen waren tussen 7 en 12 jaar oud, en werden door 6 ervaren vrouwelijke medewerkers van de jeugdbrigade geïnterviewd in de noordelijke en centrale regio's van Israël.

incidenten die in 2002 werden aangeklaagd, had meer dan 20 jaar eerder plaats. En: van alle feiten die tussen 1950 en 2002 werden gemeld, werd maar 65% in een tijdsspanne van 30 jaar na de feiten gerapporteerd. M.a.w., 35% van deze (gekende) feiten werd meer dan 30 jaar later aangegeven (SMITH *et al.*, 2008).

Bij een steekproef van 26 mannelijke slachtoffers van misbruik door priesters stellen PONTON en GOLDSTEIN (2004) vast dat deze slachtoffers gemiddeld 18 jaar wachtten om met hun verhaal naar buiten te komen; één slachtoffer zweeg zelfs 46 jaar lang.⁶ SHEA (2008) vergeleek 29 door een katholieke priester misbruikte mannen met 20 anderen die door een leek werden aangerand.⁷ Wie door een priester werd misbruikt, meldde dat voor de helft pas nadat ze 40 jaar waren geworden, terwijl de helft van de door een leek mismeesterden, dat al vóór zijn dertigste signaleerde.

In de meeste gevallen blijft seksueel misbruik (ook door priesters) niet beperkt tot een geïsoleerd feit. Vaak duurt het misbruik dagen, weken of jaren. Een bijzonder relevante vraag is hoe het komt dat slachtoffers het misbruik zo lang verdragen, en niet eerder met hun verhaal naar buiten komen. Sommigen – niet toevallig ook sommige kerkelijke oversten – gebruiken deze vaststelling om te argumenteren dat het slachtoffer vrijwillig in de seksuele relatie meestapte of er zelf op aanstuurde (DOYLE, 2006). De meeste experts zijn het erover eens dat slachtoffers dikwijls niet kunnen onthullen en daardoor een langdurig misbruik ondergaan, vanwege hun ‘trauma bond’ met de dader (DOYLE, 2006; PAINE & HAINES, 2002). Ze ontwikkelden een bijzondere relatie of band met hun misbruiker: vanwege hun religieuze indoctrinatie voelen ze een mengeling van ontzag, respect, eerbied en angst voor de priester, en tegelijkertijd roept die zijn houding van superioriteit en macht een zeker gevoel van emotionele veiligheid op bij het (gelovige) slachtoffer. Kinderen of adolescenten zijn op dat vlak nog kwetsbaarder dan volwassenen: de priester is niet alleen een *volwassene* (die van nature macht uitoefent over kinderen), hij is ook *priester*, met een groot spiritueel gezag. We komen daar verder op terug, als we de unieke gevolgen van seksueel misbruik door geestelijken bespreken.

Sommige daders selecteren emotioneel behoeftige, kwetsbare kinderen of jongeren, en misbruiken niet alleen seksueel, maar buiten ook de behoefte aan aandacht en affectie van deze slachtoffers uit. Slachtoffers hebben bijgevolg vaak ambivalente en verwarde gevoelens jegens hun misbruikers. Bovendien maakt de dader ze vaak wijs dat seksueel misbruik een ‘normaal gedrag’ is (CRISMA *et al.*, 2004). In sommige gevallen zijn ze bezorgd om het fysieke en emotionele welzijn van de dader, of willen ze niet dat hij door hun toedoen in de gevangenis belandt: mede daarom zwijgen ze over het misbruik. Daders dreigen er soms mee dat ze zelfmoord zullen plegen, of zichzelf op een andere manier zullen pijnigen (PAINE & HAINES, 2002).

De vertrouwensband bestaat meer dan eens niet alleen tussen de priester en het slachtoffer. Hij is uitgebreider dan dat: familie en priester onderhouden doorgaans belangrijke relaties, die maken dat het slachtoffer het misbruik pas later als dusdanig herkent en minder geneigd is om het misbruik te onthullen (PAINE & HAINES, 2002). Sommige priesterdaders bouwen doelbewust en met het oog op het voorbereiden van het misbruik relaties met de andere familieleden op: zo verkrijgen ze meer toegang tot en controle over het kind.

⁶ PONTON en GOLDSTEIN (2004) interviewden 26 jongens en mannen die seksueel waren misbruikt door priesters en die zich voor een psychiatrische evaluatie in de praktijk van de eerste auteur (een deskundige in het beoordelen van seksueel misbruik) hadden aangemeld. Van alle respondenten werd de ernst van zowel depressie als middelenmisbruik gemeten. De data werden verzameld gedurende een periode van bijna tien jaar.

⁷ Voor een korte toelichting bij het design van de studie van SHEA (2008), zie voetnoot 3.

We merken op dat slachtoffers ook vaak *geïntimideerd of bedreigd* worden door de dader. De geestelijke overtuigt ze van het feit dat niemand hen zal willen geloven, dat het slachtoffer zal beschuldigd of gestraft worden, of hij bedreigt het slachtoffer met fysiek geweld, met vergeldingsacties jegens broers, zussen of andere familieleden (DOYLE, 2006; PAINE & HAINES, 2002). Het gebeurt dat daders hun slachtoffers laten geloven dat het vertellen van de waarheid hun moeder en/of vader emotioneel zal vernietigen of hun dood betekenen (CRISMA *et al.*, 2004). Daders maken hun slachtoffers wel 'ns wijs dat zij schuldig zijn, bijv. omdat ze zijn meegegaan of geschenken hebben aanvaard (ROMANO & DE LUCA, 2001).

Dat seksueel misbruik door een bedienaar van de katholieke kerk vaak niet wordt aangegeven, heeft zonder meer ook met een aantal sociologische factoren te maken. De meeste wetenschappelijke en niet-kerkelijke bronnen leggen een verband met kenmerken en mechanismen eigen aan het instituut (doorgaans benadrukken ze dat het niet gaat om elementen die eigen zijn aan het christendom als religie). SHEA (2008) argumenteert dat de interne acties van de katholieke kerk als reactie op seksueel misbruik door sommige leden een 'cultuur van stilzwijgen' hebben gevoed. POLING (2005) legt een verband tussen de patriarchale structuur en de masculiene seksuele moraal van de katholieke kerk. DOYLE (2006) analyseert in verschillende publicaties de mechanismen die de doorgaans stugge, wereldvreemde en schokkende reacties van de kerkelijke overheden op seksueel misbruik door hun leden helpen verklaren. Hij wijst op het *klerikalisme* – de onterechte veronderstelling dat de clerus (priesters, bisschoppen, kardinalen, de paus) een elitegroep vormt, op basis van haar macht als bedienaar van de sacramenten, en superieur is ten aanzien van de leken – en het *narcisme* – niet enkel op het niveau van de individuele persoonlijkheid van priesters, maar evenzeer op het institutionele niveau van de kerk. De spirituele macht heeft door de geschiedenis heen geleid tot allerlei sociale privileges. Het klerikalisme en het narcisme in de politieke structuur van de institutionele kerk verklaren niet alleen de reacties van de kerkelijke overheden op het seksueel misbruik, maar ze hebben ook een impact op het meldingsgedrag van slachtoffers (POPE, 2004).

5. SPECIFIEKE GEVOLGEN VOOR HET SLACHTOFFER

5.1. Algemeen

De fysieke, psychologische, emotionele en sociale gevolgen voor slachtoffers van seksueel misbruik in het algemeen zijn bijzonder uitgebreid bestudeerd en gedocumenteerd. Slachtoffers krijgen vaak te kampen met affectieve stoornissen (depressie, manie, dysthemie,...), angststoornissen (agorafobie, paniekaanvallen, sociale fobie,...), (post-traumatische) stresssymptomen (nachtmerries, concentratieverlies, enz.), persoonlijkheidsstoornissen, alcohol- en drugproblemen, gedragsproblemen en somatische klachten (SPATARO *et al.*, 2004; PONTON & GOLDSTEIN, 2004; MOLNAR *et al.*, 2001, GINZBURG *et al.*, 2006; GROSZ *et al.*, 2000).

Over de specifieke gevolgen van seksueel misbruik door priesters werd slechts een handvol academische artikelen geschreven (ROSETTI, 1995; ISELY, 1997; BEREZIN DE GUITER, 2000; FATER & MULLANEY, 2000; DISCH & AVERY, 2001, PONTON & GOLDSTEIN, 2004). Deze studies zijn nogal eens gebaseerd op kleine steekproeven (FATER & MULLANEY, 2000; Isely, 1997) of op één of slechts enkele gevalsstudies (BEREZIN DE GUITER, 2000). Hieruit kan samenvattend worden geconcludeerd dat de meest voorkomende psychologische effecten van seksueel misbruik door priesters omvatten: depressies, suïcidale neigingen, angsten, woede, emotionele verwarring, symptomen van posttraumatische stress, schuldgevoelens, wantrouwen, een laag zelfbeeld, problemen met intimiteit en seksuele problemen. Seksueel misbruikte

mannen vertonen vaak meer geëxternaliseerde vormen van probleemgedrag (agressie), terwijl vrouwelijke slachtoffers vaak meer geïnternaliseerde gedragsproblemen (zoals depressies) vertonen. Mannen nemen vaker hun toevlucht tot roesmiddelen, terwijl vrouwen meer kampen met affectieve stoornissen en angstaanvallen (ROMANO & DE LUCA, 2001).

De ernst van deze klachten hangt samen – zowel bij slachtoffers van seksueel misbruik in het algemeen, als bij slachtoffers van priesters in het bijzonder – met de lengte van het misbruik (eenmalig, geïsoleerd incident versus jarenlang, chronisch misbruik), de ernst van het misbruik (werd er al dan niet fysiek geweld gebruikt, is er sprake geweest van genitaal contact of penetratie), de leeftijd van het slachtoffer (hoe jonger het slachtoffer, hoe ernstiger doorgaans de gevolgen), de relatie met de dader (de gevolgen zijn vaak erger als de dader een bekende of een vertrouwde persoon was) en de reacties van ouders, familie en autoriteiten als het misbruik wordt gemeld... (GINZBURG *et al.*, 2006; ROMANO & DE LUCA, 2001).

Als het seksueel misbruik door een bekende of vertrouwde figuur wordt gepleegd – en dat is in de katholieke kerk vaak het geval – zijn nog andere factoren van belang: de feiten spelen zich vaker af bij het slachtoffer of de dader thuis of op een andere discrete, weinig zichtbare plek. Er is meer sprake van emotioneel geweld, en er verloopt veel meer tijd tussen de feiten en een eventueel medico-legaal onderzoek (als dat er al komt), zodat er ook minder fysieke sporen of andere bewijzen voorhanden zijn (MAGALHAES *et al.*, 2009). Onderzoek naar seksueel misbruik in het algemeen heeft ook aangetoond dat het trauma en de negatieve impact groter zijn naarmate de vertrouwensband tussen de dader en het slachtoffer groter is. Meer dan door een eventuele bloedband tussen dader en slachtoffer, en meer dan door het eigenlijke seksuele contact, zijn slachtoffers gekwetst door het verraad van hun vrouwen (ROSSETTI, 1995).

Twee van de meest genoemde negatieve gevolgen van seksueel misbruik in de kindertijd zijn het schuldgevoel en het zelfverwijt ('self-blame') (GINZBURG *et al.*, 2006; ROMA & DE LUCA, 2001; FATER & MULLANEY, 2000). Dat veel slachtoffers zichzelf de schuld geven, heeft te maken met elementaire psychologische behoeften: men neemt een deel van de verantwoordelijkheid voor het misbruik op zich om een gevoel van controle over zijn/haar leven te behouden, en gevoelens van hulpeloosheid en machteloosheid te bedwingen. Het zelfverwijt kan tevens het gevolg zijn van de behoefte om in een rechtvaardige wereld te (blijven) geloven, een wereld waar individuen niet op louter toevallige wijze het slachtoffer worden van slechte dingen. Schuldgevoelens en zelfverwijt zijn echter geen gezonde reacties: onderzoekers hebben gewezen op het feit dat psychologische problemen toenemen naarmate het slachtoffer zich meer verantwoordelijk acht voor de feiten (ROMANO & DE LUCA, 2001).

Seksueel misbruikte individuen ontwikkelen dikwijls een laag zelfbeeld (ROMAN & DE LUCA, 2001). Ze durven geloven dat ze 'slecht' zijn, omdat hen iets 'slechts' is overkomen. Sommigen hebben het gevoel dat ze de gebeurtenissen verdiend hebben, omdat ze iets hebben gezegd of gedaan, of omwille van het feit dat ze zelf inherent waardeloos, onaanvaard, onbetekenend of inferieur zijn.

PONTON en GOLDSTEIN (2004) argumenteren dat slachtoffers die door de priester in kwestie alcohol of drugs werden toegediend, bijzonder kwetsbaar zijn om later drugafhankelijkheidsproblemen te ontwikkelen. Deze slachtoffers werd wellicht zo aangeleerd roesmiddelen te gebruiken om stress te verlichten.

5.2. Seksuele problemen

In hun studie van 26 mannelijke slachtoffers van seksueel misbruik door priesters stelden PONTON en GOLDSTEIN (2004) vast dat 73% naderhand seksuele problemen ondervond.⁸ Verschillende onderzoekers verwijzen naar theorieën over masculiniteit en mannelijke seksualiteit, die gebaseerd zijn op het concept van ‘hegemonische mannelijkheid’ – de norm dat “échte mannen” heteroseksueel en machtig zijn. Wellicht geloven seksueel misbruikte jongens vaak dat slachtoffer zijn van seksueel misbruik niet compatibel is met gepaste masculiniteit (PRIEBE & SVEDIN, 2008). Deze slachtoffers worstelden met hun seksuele oriëntatie en identiteit: ‘Koois de priester mij omdat ik homoseksueel ben?’, ‘Waarom heb ik mij niet verzet? Ben ik dan zelf een latent homoseksueel?’ ‘Als ik het vertel, zullen de anderen dan niet denken dat ik homoseksueel ben?’ Volgens deze onderzoekers raakt de psyche van mannelijke slachtoffers extra geschaad als er sprake is geweest van anale penetratie: het theoretisch concept van masculiniteit suggereert macht over een ander, terwijl deze slachtoffers het object van seksuele penetratie zijn geworden.

Mannelijke slachtoffers kampen vaak met angsten omtrent hun seksuele prestaties: ze zijn bevreesd voor afspraakjes, voor tongzoenen, voor seksuele betrekkingen, of voor masturberen. Anderen lijden aan erectie- of ejaculatiestoornissen, of beleven hun seksualiteit alleen op een bijzonder geritualiseerde of repetitieve manier: ze eisen van hun partner dat zij fysiek geweld gebruikt, ze insisteren op agressieve seks zonder oogcontact of zonder praten, of hebben buitenechtelijke affaires nodig om seksueel opgewonden te raken (ROMANO & DE LUCA, 2001).

Andere problemen inzake seksuele gevoelens hebben betrekking op ongewenste gewelddadige seksuele fantasieën, seksueel agressieve gevoelens en de angst dat ze zelf (hun eigen) kinderen zullen misbruiken. Ponton en GOLDSTEIN (2004) beschrijven slechts twee mannelijke slachtoffers (hun steekproef omvatte 26 mannen) die nadien zelf daders van seksueel misbruik werden. Deze beide mannen misbruikten – enkel in de jaren na hun eigen slachtofferschap – hun broer of zus. Ook andere onderzoekers onderschrijven de hypothese dat seksueel misbruik als kind (slachtofferschap) geassocieerd is met seksueel misbruik op volwassen leeftijd (daderschap) (HAYWOOD *et al.*, 1996b; Romano & DE LUCA, 2001).

Sommige mannelijke slachtoffers geloven dat het misbruik plaatsvond omwille van hun gepercipieerde vrouwelijke trekken. Ze attribueren hun slachtofferschap bijvoorbeeld aan hun slanke lichaamsbouw, hun gebrek aan spieren, hun zachte stem, hun ‘sissy’ kleren (ROMANO & DE LUCA, 2001). Als reactie op deze angst voor homoseksualiteit ontwikkelen ze later compenserend gedrag: ze vermijden mannelijke vriendschappen, ze worden rabiante homo-haters, of proberen hun ‘mannelijkheid’ te bewijzen door hyperseksualiteit, compulsieve seksuele gedragingen (bijv. meerdere keren per dag masturberen) of agressief seksueel gedrag (BRIERE, 1996).

5.3. Religieuze, spirituele en existentiële trauma's

DOYLE (2006) omschrijft de meeste slachtoffers van seksueel misbruik binnen de katholieke kerk als devoot, gelovig en in de meeste gevallen religieus naïef. Katholieke slachtoffers zijn opgevoed in een kerk die door de priester wordt gedomineerd. Ze geloven vaak de leer dat priesters de plaatsvervangers van Christus zijn. Vanuit hun perspectief is de priester niet zomaar een bedienaar of een herder, maar een heel speciale vaderfiguur, de

⁸ Zie voetnoot 6.

vertegenwoordiger van God op aarde (DOYLE, 2006). Slachtoffers beschrijven het seksuele misbruik door Gods persoonlijke vertegenwoordiger wel eens als een 'spirituele moord', 'een zielsmoord'. Ze ervaren levenslange angstaanvallen in of rond kerkgebouwen, ze worden misselijk of woedend als ze een geestelijke horen of zien, of ze voelen woede jegens God die hen heeft misbruikt of verlaten (ROSSETTI, 1995).

Verschillende auteurs hebben gewezen op het spirituele trauma als een uniek gevolg van seksueel misbruik door een geestelijke (CRISP, 2007; ROSSETTI, 1995; DOYLE, 2009; VAN WORMER & BERNS, 2004; GALL, 2006; FATER & MULLANEY, 2000; KENNEDY, 2000). De traumatische impact wordt in verband gebracht met diverse elementen van de christelijke leer en de negatieve gevolgen daarvan voor de verwerking van het seksuele trauma. We beschreven hierboven al de christelijke leer met betrekking tot seksualiteit in het algemeen, en homoseksualiteit in het bijzonder; we gaan hier op (slechts) enkele andere elementen in. Gelovigen groeiden op met een theologie opgebouwd uit een mannelijke, theïstische en dus oppermachtige God (DOYLE, 2009), met enkel mannelijke vertegenwoordigers; maar Gods vertegenwoordiger schaadt hun onvoorwaardelijke vertrouwen. Gelovigen dienen onbaatzuchtig ten dienste te staan van en te gehoorzamen aan Gods vertegenwoordigers. De strijd met en tegen hun misbruiker druist bijgevolg in tegen de wijze waarop ze gesocialiseerd zijn. Gelovigen worden aangespoord om in stilte te bidden, terwijl slachtoffers van seksueel misbruik net op zoek zijn naar het doorbreken van de pijnlijke stilte (CRISP, 2007). Zij voelen een immense woede jegens de dader, maar de christelijke leer spiegelt hen het voorbeeld van Christus voor: d.i. de dader vergeven en vergeten (DOYLE, 2003; KENNEDY, 2000). Slachtoffers zijn daar vaak niet toe in staat. Dat zadelt hen met een extra schuldgevoel op (DOYLE, 2009). Voor slachtoffers wordt het beleven van de belangrijkste sacramenten van hun geloof (de eucharistieviering, de biecht) onmogelijk: niet alleen worden ze telkens opnieuw geconfronteerd met priesterfiguren die herinneringen aan het misbruik oproepen, ze ervaren keer op keer de weinig empathische reacties van de kerkgemeenschap. Te biecht gaan bij een priester, in een biechtstoel die aan het zicht van anderen is onttrokken, wordt onmogelijk. Het spirituele trauma als uniek kenmerk van seksueel misbruik binnen de kerk is des te belangrijker, omdat het doorgaans gaat om mensen voor wie de kerk en het geloof in tijden van ellende of tegenslag een grote bron van spirituele troost betekenden (VAN WORMER & BERNS, 2004).

KANE *et al.* (1993) vergeleken 33 vrouwelijke slachtoffers van seksueel misbruik door een 'vaderfiguur' met evenveel vrouwen die niet werden misbruikt.⁹ 27% van de slachtoffers verliet de geloofsgemeenschap waar hun familie toe behoorde, 33% sloot zich na het misbruik aan bij een andere geloofsgemeenschap. Ze concludeerden dat de slachtoffers ten gevolge van het misbruik een veel negatiever 'godsbeeld' ontwikkelden, en 'God' omschreven als een afstandelijke, onbereikbare, niet-liefhebbende, veeleisende, wrede, wraakzuchtige, vijandige of eenvoudigweg onbestaande figuur (zie ook VAN WORMER & BERNS, 2004). Andere onderzoekers stelden vast dat vrouwelijke slachtoffers in vergelijking met mannelijke slachtoffers meer verlies van vertrouwen in God rapporteren, misschien omdat zij ten gevolge van het misbruik de als man geïdentificeerde God verwerpen (ROSSETTI, 1995; VAN WORMER & BERNS, 2004). Andere slachtoffers werd verteld of geloven spontaan

⁹ KANE *et al.* (1993) recruteerden 33 slachtoffers van seksueel misbruik door een 'vaderfiguur' (een biologische vader of grootvader, een adoptie-ouder of -grootouder, een stiefvader of de inwonende vriend van de moeder). Ze stuurden een uitnodiging naar meer dan vijftig praktijken, centra en therapeuten in de grootstedelijke regio van Baltimore, Maryland / Washington, DC. Alle participanten werden persoonlijk geïnterviewd, en mochten vervolgens ook een vragenlijst (met open en gesloten vragen omtrent hun zelfbeeld en hun godsbeeld) invullen.

dat hun ervaringen met seksueel misbruik een (verdiende) straf zijn of anderszins deel uitmaken van Gods bredere plan (CRISP, 2007; KENNEDY, 2000).

De traumatische ervaringen vormen een aanzienlijke bedreiging voor de religieuze overtuiging van de slachtoffers. Ze vragen zich af: 'Waar staat een priester eigenlijk voor?', 'Welk soort kerk vertegenwoordigt hij?', 'Waar staat de katholieke kerk voor?', 'Waar staat God voor?', 'Is de Bijbel eigenlijk wel geloofwaardig?' (FARRELL, 2009). Niet de religieuze overtuigingen daveren door het trauma op hun grondvesten, maar veel slachtoffers rapporteren existentiële angsten en twijfels: ze worden bang van God (die met de priester samenzweert) en van de hel, ze zijn bang om te sterven...

Veel slachtoffers zijn opgevoed in een katholiek milieu dat de traditionele kerkelijke leer omtrent seksualiteit heeft geïnternaliseerd. Men is geleerd dat elke vorm van seksuele expressie een doodzonde is (RATZINGER, 1986) en dat homoseksualiteit on- of tegennatuurlijk is. De priester (of bisschop of kardinaal...) is de verpersoonlijking van deze stringente seksuele moraal, en blijft in theorie verstoken van elke seksuele verleiding. Als uitgerekend zo iemand een slachtoffer tot een verboden seksuele daad verleidt of dwingt, leidt dat tot een bijzonder lastig dilemma. Het slachtoffer heeft door het voorbereidende werk (het 'grooming process') een sterk vertrouwen in de priester opgebouwd, en plots gebeurt er iets dat verboden is. Het slachtoffer is in de war, voelt zich schuldig en schaamt zich. Dat schuldgevoel is extra 'toxisch' als het jonge slachtoffer aangename seksuele sensaties heeft ervaren (DOYLE, 2006; ROMANO & DE LUCA, 2001).

5.4. De reactie van de kerk: Secundair slachtofferschap

Er zijn aanwijzingen dat slachtoffers van seksueel misbruik door priesters sneller geneigd zijn om hun ervaringen te onthullen, als ze ondervinden dat anderen dat (beginnen te) doen, dat er strafrechtelijke en burgerrechtelijke acties worden ondernomen en als ze extern aangemoedigd worden om hulp te zoeken. De verhalen van slachtoffers illustreren bijvoorbeeld dat ze naar buiten komen als hun broer of zus hun ervaringen hebben ge-out (PONTON & GOLDSTEIN, 2004).

Verschillende onderzoekers stelden vast dat het onthullen van het seksueel misbruik niet bij alle slachtoffers leidt tot een betere geestelijke gezondheid. Voor sommigen betekent de bekendmaking van hun ervaringen een opluchting, voor anderen betekent het een extra zware belasting (PRIEBE & SVEDIN, 2008). WELLS (2003) stelt dat het onthullen van seksueel misbruik door geestelijken voor slachtoffers alleen maar helend kan werken, als ze door de kerkoversten ook daadwerkelijk geloofd worden, en als deze het helingsproces ook daadwerkelijk ondersteunen. Hij voegt er fijntjes aan toe dat dat heden ten dage maar zelden het geval is, en dat een openlijk getuigenis van een slachtoffer doorgaans een extra trauma met zich meebrengt.

De geloofsgemeenschappen en de religieuze organisaties zijn doorgaans niet bereid om over seksueel misbruik in hun rangen te rapporteren, en staan wantrouwig ten aanzien van justitie en de overheid. Dat is in ieder geval gebleken uit de verschillende schandalen in de katholieke Kerk in België en in andere landen, maar dat is evenzeer het geval bij andere religieuze groepen (MCGLONE, 2003).

Heel wat onderzoekers benadrukken dat de defensieve en arrogante reactiewijzen van de kerkelijke hiërarchie op de onthullingen van seksueel misbruik door geestelijken een belangrijke vorm van *secundaire victimisering* betekenen (DOYLE, 2006; WELLS, 2003; VAN WORMER & BERNIS, 2004). Als slachtoffers al met hun gruwelijke feiten naar buiten komen, stappen ze in eerste instantie vaak naar andere geestelijken of kerkelijke oversten in de hoop op erkenning, (spirituele) troost en compensatie. De reacties van de katholieke kerk

(individueel en als organisatie) omvatten ongelof, ontkenning en minimalisering, maar evenzeer manipulatie, leugens, geheimhouding en het verleggen van de schuld bij de slachtoffers (POPE, 2004; WELLS, 2003). De kerkelijke oversten reageren als bureaucraten en beheerders, en niet als verzorgers van het zielenheil (FRAWLEY-O'DEA & GOLDNER, 2007). De schijnbaar lakse houding van *laisser faire* ten aanzien van de delinquente priesters in haar eigen rangen staat in schril contrast met de uitgesproken standpunten van de katholieke kerk over alle seksuele gedragingen buiten het heteroseksuele (kerkelijke) huwelijk (DUNNE, 2004). Sommige slachtoffers ervaren de huichelachtige retoriek en de kerkelijke (en maatschappelijke) reactie op hun onthullingen als pijnlijker dan het seksuele misbruik zelf: ze vinden niet langer troost bij de gemeenschap die hen levenslang geborgenheid had beloofd. Ze ervaren geen onderscheid tussen de individuele dader en de organisatie waartoe hij behoort (zie bijvoorbeeld de getuigenissen van zes vrouwelijke slachtoffers in onderzoek van POLING (1999) en FRAWLEY-O'DEA & GOLDNER (2007)).

6. SEKSUEEL MISBRUIK IN DE KERK: HOEVEEL SLACHTOFFERS?

In deze bijdrage hadden we het in de eerste plaats over de specifieke gevolgen voor het slachtoffer zelf. Het spreekt voor zich dat seksueel misbruik in de katholieke kerk ook "secundaire" slachtoffers maakt. Mensen uit de directe omgeving van het slachtoffer kunnen eveneens onder de situatie van het misbruik lijden of geleden hebben: broers, zussen, ouders. Niet alleen kan de angstaanjagende sfeer in huis diepe sporen nalaten; bovendien zullen familieleden ook delen in de schande. Het zwaarste leed is meestal het mede-lijden met hun misbruikte zus, broer of kind. Onderzoek suggereert dat ouders na de onthulling van (extrafamiliaal) seksueel misbruik van hun kind vaak te kampen krijgen met dezelfde problemen als het kind zelf: psychologische ontwrichting, posttraumatische stress, extreme gevoelens van woede (inclusief fantasieën en concrete plannen voor een gewelddadige vorm van wraak) en verdriet, verterende schuldgevoelens, paniek, ontkenning, enz. Een en ander leidt in sommige gevallen tot de escalatie van eerder bestaande huwelijksproblemen en negatieve effecten op de ouder-kindrelaties (MANION *et al.*, 1996; GROSZ *et al.*, 2000).

Als blijkt dat hun kind seksueel werd misbruikt, raken veel ouders helemaal gedestabiliseerd (GROSZ *et al.*, 2000). Ze weten niet hoe ze hun kind kunnen helpen. Ze trekken hun beoordeling van vriendschappen en zorgverleners en hun eigen competenties in allerlei domeinen in twijfel. Ze voelen zich in hun ouderrol mislukt, omdat ze hun kind voor het misbruik niet hebben kunnen behoeden. Dat is des te intenser als het misbruik zich over een langere periode heeft afgespeeld en het kind niet in staat bleek om de feiten rechtstreeks aan hen te vertellen. Ouders kampen met intense schuld- en angstgevoelens: ze betreuren dat hun kind zijn onschuld verloor, zijn bang dat het kind onherroepelijk beschadigd is, of zelf een dader of homoseksueel zal worden. Sommige ouders worden overbeschermend en zijn niet meer in staat om hun kind een gezonde graad van vrijheid en autonomie te verlenen (GROSZ *et al.*, 2000).

Andere ouders worden door anderen beschuldigd omdat ze het misbruik niet konden voorkomen, of omdat zij 'goede burgers' beschuldigen. Ouders en familieleden hebben behoefte aan een luisterend oor, omdat ze hun woede en verdriet ook niet integraal ten aanzien van hun kind kunnen uiten (GROSZ *et al.*, 2002). Ook ouders voelen zich vaak machteloos en nogmaals gevictimiseerd, wanneer de katholieke kerkoversten of het justitieapparaat niet adequaat op hun klachten reageert (stilzwijgen, geheimhouding, seponering, enz.).

Net zoals kinderen hun ouders niet willen bezwaren met hun slachtofferervaringen, hebben veel ouders de neiging om – als het misbruik dan toch aan het licht is gekomen – hun eigen ouders, andere kinderen en familieleden te ‘sparen’ en het misbruik te verzwijgen.

Ook in de omgeving van de dader ontstaat bij (de onthulling van) seksueel misbruik een uitdijende kring van medeslachtofferschap: familie en vrienden. Als een bedienaar van de katholieke kerk zich aan misbruik schuldig maakt, wordt de hele katholieke gemeenschap medeslachtoffer (DE FUENTES, 1999). Alle andere pastoraal betrokkenen (collega’s, congregatiebroeders, enz.) lopen het risico als potentiële daders te worden beschouwd (MCCALL, 2002). De hyperbolen die soms in de mediaberichtgeving over seksueel misbruik in de kerk gebruikt worden, kunnen aanleiding geven tot valse getuigenissen en verzonnen beschuldigingen (BENYEL, 1998; Ó CATHÁIN, 2005; Finkelhor, 2003). De andere leden van de kerkelijke gemeenschap kunnen als medeschuldigen worden bestempeld, omdat ze er niet in geslaagd zijn het misbruik te voorkomen.

7. CONCLUSIE

De correcte prevalentie en incidentie van zedendelicten en van seksueel misbruik onder de algemene bevolking is niet gekend. Ook met betrekking tot de precieze prevalentie van parafiliën bestaan geen betrouwbare en consistente statistieken. Het is bijgevolg bijzonder netelig om het aantal slachtoffers en het aantal daders van seksueel misbruik in de katholieke kerk te bepalen. Slachtoffers zijn – om tal van redenen die we in deze bijdrage beschreven – erg terughoudend om seksueel misbruik door een geestelijke te rapporteren. Ook de officiële criminaliteitscijfers zijn op dat vlak onbetrouwbaar en in ieder geval een onderschatting. De katholieke kerk toont zich doorgaans ook weinig bereid om over seksueel misbruik in haar rangen te rapporteren. Zij staat wantrouwig ten aanzien van justitie en de overheid. Seksueel misbruik binnen de katholieke kerk is in ieder geval geen recent fenomeen. Maar de afgelopen jaren brachten een aantal fel gemediatiseerde schandalen in de Verenigde Staten, Ierland, Nederland en recentelijk ook in België zedendelicten door geestelijken aan het licht.

Die bijzonder felle media-aandacht heeft ongetwijfeld een aantal belangrijke positieve effecten gehad: de schandalen hebben het maatschappelijke taboe over seksueel misbruik doen afbrokkelen en veel slachtoffers ertoe aangezet om met hun pijnlijke ervaringen naar buiten te komen. Meer dan vroeger worden slachtoffers geprezen om hun moed en veerkracht. Anderzijds verdient het feit dat de maatschappelijke en kerkelijke reacties – in België en elders – voor een aantal slachtoffers tot nog toe vaak extra traumatiserend zijn geweest, bijzondere aandacht. Er is dringend nood aan wetenschappelijk onderzoek én aan een bredere reflectie in de samenleving en in de schoot van de katholieke kerk over de wijze waarop slachtoffers van seksueel misbruik door geestelijken moeten worden opgevangen. Hulp aan slachtoffers omvat niet enkel geneeskundige, psychologische en psychiatrische hulpverlening of financiële compensatie, maar dient – als ze wérkelijk helend wil zijn – ook aandacht te hebben voor de maatschappelijke en kerkelijke erkenning van de trauma’s, voor de structurele en institutionele oorzaken van deze misdrijven, voor de verantwoordelijkheden van kerkelijke en niet-kerkelijke instanties, en voor de existentiële noden van de slachtoffers.

Overigens blijkt uit onze literatuurstudie dat slachtoffers van seksueel misbruik door geestelijken vaak specifieke kenmerken en kwetsbaarheden vertonen, die samenhangen met hun religieuze overtuiging. Naast de talrijke inhiherende factoren die de aangiftebereidheid van slachtoffers in het algemeen negatief beïnvloeden, ervaren slachtoffers van

priesters en andere geestelijken nog andere drempels om met hun verhalen naar buiten te komen. De fysieke, psychologische, emotionele en sociale gevolgen van eender welke vorm van (intra- of extrafamiliaal) seksueel misbruik kunnen o.i. niet worden overschat; ze staan in de wetenschappelijke literatuur in ontelbare publicaties beschreven. Bij slachtoffers van de clerus spelen doorgaans nog andere factoren mee (zoals de bijzondere vertrouwensband tussen de vertegenwoordiger van God en zijn slachtoffer, de religieuze overtuigingen van het slachtoffer,) die aanleiding geven tot specifieke en in zekere zin unieke negatieve gevolgen. Deze slaan op seksuele problemen, en op religieuze, spirituele en existentiële trauma's. De defensieve, bureaucratische, weinig empathische en bij wijlen arrogante reactiewijzen van de kerkelijke hiërarchie op de onthullingen van seksueel misbruik door geestelijken hebben het helingsproces van slachtoffers doorgaans niet ondersteund, maar hen vooral met extra trauma's opgezadeld.

We geven tot slot enkele nuttige pistes voor toekomstig onderzoek aan. Hoewel men algemeen erkent dat geestelijken uit alle religieuze gemeenschappen en in verschillende landen zich schuldig maken aan seksueel misbruik (WHITE & TERRY, 2008), valt op dat de meeste wetenschappelijke literatuur op dit domein zich focust op de clerus van de rooms-katholieke kerk, op feiten gepleegd door mannelijke geestelijken, en op de gevolgen voor mannelijke slachtoffers. Bovendien heeft het leeuwenaandeel van de wetenschappelijke literatuur betrekking op gebeurtenissen en slachtoffers in de Verenigde Staten van Amerika.

Wetenschappelijk onderzoek naar slachtoffers en daders van seksueel misbruik binnen andere christelijke tradities (het protestantisme, de oriëntaals-orthodoxe kerken, de oosters-orthodoxe kerken en de oosters-katholieke kerken) en binnen andere religieuze gemeenschappen (het jodendom, de islam, het hindoeïsme...) is bijzonder schaars. Zulke onderzoeken kunnen nochtans interessante inzichten opleveren inzake gelijkenissen en verschillen in profielen van slachtoffers en daders, en betreffende de rol van religieuze structuren en geloofsovertuigingen in de ervaringen van de betrokkenen.

Naar mannelijke slachtoffers en daders is meer onderzoek verricht dan naar vrouwelijke daders (kloosterzusters bijv.) of vrouwelijke slachtoffers. Volgens sommige auteurs is er – gezien de gezagspositie van de mannelijke priester – in zowat alle situaties waarin vrouwen met priesters of andere geestelijken amoureuze of seksuele contacten of relaties onderhouden, sprake van een machtsonevenwicht. Er bestaat in ieder geval nood aan bijkomend onderzoek naar *vrouwelijke daders én slachtoffers*.

Aan de hand van de gegevens in het kader van de nationale studie naar de omvang en de aard van seksueel misbruik in de katholieke kerk in de Verenigde Staten door het John Jay College of Criminal Justice (2004) hebben onderzoekers jarenlang analyses kunnen maken en tal van hypothesen kunnen toetsen. Vergelijkbaar onderzoek op de feiten die in België aan het licht zijn gekomen, zou bijzonder relevant kunnen zijn, maar het valt te betwijfelen of de overheden (de kerkelijke en de justitiële) hun onvoorwaardelijke medewerking aan onderzoek van die aard en omvang zouden willen verlenen.

Tot slot, in deze bijdrage hebben we het in de eerste plaats gehad over de specifieke gevolgen voor het slachtoffer zelf. Onderzoek naar de ervaringen en problemen van 'secundaire' slachtoffers – broers, zussen, ouders, familieleden en vrienden van zowel slachtoffers als daders – is nagenoeg onbestaand. Ook zij blijven tot op heden in de kou staan.

REFERENTIES

BENYEL, C.R. (1998). *Understanding clergy sexual misconduct in religious systems: scapegoating, family secrets and the abuse of power*. New York: Haworth Pastoral Press.

- BEREZIN DE GUITER, J. (2000). Psyche/traumas precoces. Abuse sexual: dano en la constitucion des psiquismo infantile. *Revista de Psicoanalisis*, 57, 405-432.
- BRIERE, J. (1996). *Therapy for adults molested as children: beyond survival*. New York, NY: Springer.
- BRYANT, C. (1999). Psychological treatment of priest sex offenders. In T.G. Plante (Ed.), *Bless me Father for I have sinned: perspectives on sexual abuse committed by roman catholic priests* (pp. 87-110). Westport, CT: Praeger/Greenwood.
- MERCADO, C., TALLON, J.A., & TERRY, K.J. (2008). Persistent sexual abusers in the catholic church. An examination of characteristics and offense patterns. *Criminal Justice and Behavior*, 35, 629-642.
- CARTOR, P., CIMBOLIC, P., & TALLON, J. (2008). Differentiating pedophilia from ephebophilia in cleric offenders. *Sexual Addiction & Compulsivity*, 15, 311-319.
- CONNORS (1994). Keynote address to National Catholic Council on Alcoholism. Washington, DC: St. Luke's Institute. Cited in McGlone, G.J. (2003). Prevalence and incidence of roman catholic clerical sex offenders. *Sexual Addiction & Compulsivity*, 10, 111-121.
- CRISMA, M., BASCELLI, E., PACI, D., & ROMITO, P. (2004). Adolescents who experienced sexual abuse: fears, needs and impediments to disclosure. *Child Abuse & Neglect*, 28, 1035-1048.
- Crisp, B.R. (2007). Spirituality and sexual abuse: issues and dilemmas for survivors. *Theology and Sexuality*, 13(3), 301-314.
- DE FUENTES, N. (1999). Hear our cries: victim-survivors of clergy sexual misconduct. In T.G. Plante (Ed.), *Bless me Father for I have sinned: perspectives on sexual abuse committed by roman catholic priests* (pp. 135-146). Westport, CT: Praeger/Greenwood.
- DISCH, E., & AVERY, N. (2001). Sex in the consulting room, the examining room, and the sacristy: survivors of sexual abuse by professionals. *American Journal of Orthopsychiatry*, 71, 204-217.
- DOYLE, T.P. (2003). Roman catholic clericalism, religious duress, and clergy sexual abuse. *Pastoral Psychology*, 51(3), 189-231.
- DOYLE, T.P. (2006). Clericalism: enabler of clergy sexual abuse. *Pastoral Psychology*, 54(3), 189-214.
- DOYLE, T.P. (2009). The spiritual trauma experienced by victims of sexual abuse by catholic clergy. *Pastoral Psychology*, 58, 239-260.
- DUNNE, E.A. (2004). Clerical child sex abuse: the response of the roman catholic church. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 14, 490-494.
- FARRELL, D.P. (2009). Sexual abuse perpetrated by roman catholic priests and religious. *Mental Health, Religion & Culture*, 12(1), 39-53.
- FARRELL, D.P., & TAYLOR, M. (2000). Silenced by God: an examination of unique characteristics within sexual abuse by the clergy. *Counseling Psychology Review*, 15, 22-31.
- FATER, K., & MULLANEY, J.A. (2000). The lived experience of adult male survivors who allege childhood sexual abuse by clergy. *Issues in Mental Health Nursing*, 21, 281-295.
- FEIERMAN, J.R. (Ed.) (1990). *Pedophilia, biosocial dimensions*. New York: Springer-Verlag.
- FINKELHOR, D. (2003). The legacy of the clergy abuse scandal. *Child Abuse & Neglect*, 27, 1225-1229.
- FRANZ, T. (2002). Power, patriarchy and sexual abuse in churches of Christian denomination. *Traumatology*, 8(1), 4-17.
- FRAWLEY-O'DEA, M.G., & GOLDNER, V. (2007) (eds.). *Predatory priest, silenced victims: the sexual abuse crisis and the catholic church*. Mahwah, NJ: The Analytic Press.
- GALL, T.L. (2006). Spirituality and coping with life stress among adult survivors of childhood sexual abuse. *Child Abuse & Neglect*, 30, 829-844.

- GINZBURG, K., ARNOW, B., HART, S., GARDNER, W., KOOPMAN, C., CLASSEN, C.C. *et al.* (2006). The abuse-related beliefs questionnaire for survivors of childhood sexual abuse. *Child Abuse & Neglect*, 30, 929-943.
- GOODSTEIN, L. (2003). Decades of pain: trail of pain in church crisis leads to nearly every diocese. *New York Times*, 1, pp. 1.14-15.
- GROSZ, C.A., KEMPE, R.S., & KELLY, M. (2000). Extra-familial sexual abuse: treatment for child victims and their families. *Child Abuse & Neglect*, 24(1), 9-23.
- HAYWOOD, T.W., KRAVITZ, H.M., GROSSMAN, L.S., WASYLIW, O.E., & HARDY, D.W. (1996a). Psychological aspects of sexual functioning among cleric and non-cleric alleged sex offenders. *Child Abuse & Neglect*, 20(6), 527-536.
- HAYWOOD, T.W., KRAVITZ, H.M., WASYLIW, O.E., GOLDBERG, J., & CAVANAUGH, J.L. (1996b). Cycle of abuse and psychopathology in cleric and non-cleric molesters of children and adolescents. *Child Abuse & Neglect*, 20(12), 1233-1243.
- HERSHKOWITZ, I., LANES, O., & LAMB, M.E. (2007). Exploring the disclosure of child sexual abuse with alleged victims and their parents. *Child Abuse & Neglect*, 31, 111-123.
- HODSON, D., & SKEEN, P. (1987). Child sexual abuse: a review of research and theory with implications for family life educators. *Family Relations*, 36(2), 215-221.
- ISELY, P.J. (1997a). *In their own voices: a qualitative study of men sexually abused as children by catholic clergy*. Unpublished doctoral dissertation, Boston University.
- ISELY, P.J. (1997b). Child sexual abuse and the catholic church: an historical and contemporary review. *Pastoral Psychology*, 45(4), 277-299.
- JENKINS, P. (2001). *Pedophiles and priests: anatomy of a contemporary crisis*. New York: Oxford University Press.
- JENSEN, T.K., GULBRANDSEN, W., MOSSIGE, S., REICHELT, S., & TIERSLAND, O.A. (2005). Reporting possible sexual abuse: a qualitative study on children's perspectives and the context for disclosure. *Child Abuse & Neglect*, 29, 1395-1413.
- JOHN JAY COLLEGE OF CRIMINAL JUSTICE (2004). *The nature and scope of sexual abuse of minors by catholic priests and deacons in the United States, 1950-2002*. Washington, DC: United States Conference of Catholic Bishops.
- KANE, D., CHESTON, S.E., & GREER, J. (1993). Perceptions of God by survivors of childhood sexual abuse: an exploratory study in an under-researched area. *Journal of Psychology and Theology*, 21(3), 228-237.
- KENNEDY, M. (2000). Christianity and child sexual abuse – the survivors' voice leading to change. *Child Abuse Review*, 9, 124-141.
- LOFTUS, J.A., & CAMARGO, R.J. (1993). Treating the clergy. *Annals of Sex Research*, 6, 287-303.
- MAGALHAES, T., TAVEIRA, F., JARDIM, P., SANTOS, L., MATOS, E., & SANTOS, A. (2009). Sexual abuse of children. A comparative study of intra and extra-familial cases. *Journal of Forensic and Legal Medicine*, 16, 455-459.
- MANION, I.G., MCINTYRE, J., FIRESTONE, P., LIGEZINSKA, M., ENSOM, R., & WELLS, G. (1996). Secondary traumatisation in parents following the disclosure of extra-familial child sexual abuse: initial effects. *Child Abuse & Neglect*, 20(11), 1095-1109.
- MCCALL, D. (2002). Sex and the clergy. *Sexual Addiction and Compulsivity*, 9, 89-95.
- McGlone, G.J. (2003). Prevalence and incidence of roman catholic clerical sex offenders. *Sexual Addiction & Compulsivity*, 10, 111-121.
- MOLNAR, B.E., BUKA, S.L., & KESSLER, R.C. (2001). Child sexual abuse and subsequent psychopathology: results from the national co-morbidity survey. *American Journal of Public Health*, 91(5), 753-760.
- Ó CATHÁIN, D. (2005). When a priest is accused of a crime. *Irish Theological Quarterly*, 70, 367-374.

- PAINÉ, M.L., & HANSEN, D.J. (2002). Factors influencing children to self-disclose sexual abuse. *Clinical Psychological Review*, 22, 271-295.
- PLANTE, T.G. (Ed.) (1999). *Bless me Father for I have sinned: perspectives on sexual abuse committed by roman catholic priests*. Westport, CT: Praeger/Greenwood.
- PLANTE, T.G. (2003). Priests behaving badly: what do we know about priest sex offenders? *Sexual Addiction & Compulsivity*, 9, 93-97.
- POLING, J.N. (2005). God, sex and power. *Theology and Sexuality*, 11(2), 55-70.
- POLING, N.W. (1999). *Victim to survivor: women recovering from clergy sexual abuse*. Cleveland, OH: United Church Press.
- PONTON, L., & GOLDSTEIN, D. (2004). Sexual abuse of boys by clergy. *Adolescent Psychiatry*, 28, 209-229.
- POPE, S. (2004). Accountability and sexual abuse in the United States: lessons for the universal church. *Irish Theological Quarterly*, 69, 73-88.
- PRIEBE, G., & SVEDIN, C.G. (2008). Child sexual abuse is largely hidden from the adult society. An epidemiological study of adolescents' disclosures, *Child Abuse & Neglect*, 32, 1095-1108.
- ROBISON, L.H. (2004). The abuse of power: a view of sexual misconduct in a systemic approach to pastoral care. *Pastoral Psychology*, 52(5), 395-404.
- ROMANO, E., & DE LUCA, R.V. (2001). Male sexual abuse: a review of effects, abuse characteristics and links with later psychological functioning. *Aggression and Violent Behavior*, 6, 55-78.
- ROSETTI, S.J. (1995a). The impact of sexual abuse on attitudes toward God and the catholic church. *Child Abuse & Neglect*, 19, 1469-1481.
- ROSETTI, S.J. (1995b). The mark of Cain: reintegrating pedophiles. *America*, 173(6), 9-13.
- SHEA, D.J. (2008). Effects of sexual abuse by catholic priests on adults victimized as children. *Sexual Addiction & Compulsivity*, 15, 250-268.
- SIPES, R. (1990). *A secret world: sexuality and the search for celibacy*. New York: Brunner/Mazel Publishers.
- Sipes, R. (1995). *Sex, priest and power: anatomy of a crisis*. New York: Brunner/Mazel.
- SMITH, M.L., RENGIFO, A.F., & VOLLMAN, B.K. (2008). Trajectories of abuse and disclosure. Child sexual abuse by catholic priests. *Criminal Justice and Behavior*, 35, 570-582.
- SPATARO, J., MULLEN, P.E., BURGESS, P.M., WELLS, D.L., & MOSS, S.A. (2004). Impact of child sexual abuse on mental health. Prospective study in males and females. *British Journal of Psychiatry*, 184, 416-421.
- TERRY, K.J. (2008). Stained Glass: the nature and scope of child sexual abuse in the catholic church. *Criminal Justice and Behavior*, 35, 549-569.
- VAN WORMER, K., & BERNIS, L. (2004). The impact of priest sexual abuse: female survivors' narratives. *Affilia*, 19(1), 53-67.
- WHITE, M.D., & TERRY, K.J. (2008). Child sexual abuse in the catholic church. Revisiting the rotten apples explanation. *Criminal Justice and Behavior*, 35(5), 658-678.